

Açılan
Sanduka

Latife
Hanım'ın
Kağıtları

FATİH BAYHAN

Mektuplar ve
Belgelerle
Genişletilmiş
Yeni Baskı

İÇİNDEKİLER

Gözden Geçirilmiş Baskı'ya Önsöz	9
Latife Mustafa Kemal Yahut Latife Uşaki.....	13
Latife	19
Latife Hanım'ın Rüyası! İzmir'e Dönüş!	30
Mustafa Kemal'in Resmi Başına İş Açıyor!.....	34
İzmir'in Kurtuluşu	36
Latife Hanım'la Mustafa Kemal'in İlk Karşılaştıkları An!	38
Mustafa Kemal'le Yirmi Gün!.....	47
Mustafa Kemal İzmir'den Ayrılıyor, Konakta Asker Bırakıyor!	54
Zübeyde Hanım İzmir'e Kız Görmeye Gidiyor!	73
Gazi İzmir'e Gidiyor!	94
Latife Uşaki ve Gazi Mustafa Kemal Evleniyor!	101
Nikâh Basına Nasıl Yansıdı?.....	108
Gazi-Latife Evliliğinde Aşk Var Mıdır?	113
Balayı Balıkesir'de Yurt Gezisidir!	117
Latife Hanım Çankaya'da	130
Yabancı Basında Latife Hanım	134
Protokol Latife Hanım!.....	137
Evlilikte İlk Çatlak: Fikriye!.....	140
Türk Kadını İlk Defa Meclise Giriyor!	146
Anadolu Gezisi Başlıyor!	151
Latife Hanım'ın Korktuğu Gece!.....	161

Mustafa Kemal Kalp Krizi Geçiriyor	169
İzmir’de Bir Suikast!	183
Kadınlar İçin Çalışıyor!.....	187
Topuklarını Vurarak Ses Çıkarttığı Gezi!.....	190
Gazi Paşa’nın İlk Aşkı!.....	201
“Bana Bastonun Kadar Değer Vermiyorsun!”	207
Bardağın Taştığı Son Tartışma!.....	211
Evlilikleri Neden Yürümedi!.....	225
Latife Hanımsız Çankaya Nasıldı?.....	230
Latife Hanım’ın Hastalığı ve Kâğıtları!	236
Susan Bir Kadın: Latife!.....	243
Latife Hanım’ın Ölümü.....	247
Açılan Sanduka.....	250
Fotoğraflar.....	304

LATİFE MUSTAFA KEMAL
YAHUT LATİFE UŞAKİ...

Hangi adı kullanırsanız kullanın, her adın ona yüklediği bir anlam var artık. Bugünlerde de adı sık sık gündeme geliyor. Hangi gazeteyi açsanız, hangi köşe yazarının yazısına ilişse gözünüz, onun adını okuyorsunuz. Oysa Latife'nin ölümü gayet sessiz olmuştu. Bugün onun haberlerini yapan gazeteler vefat haberini manşete değer bir olay gibi görmemiş, birinci sayfanın en alt köşelerine koymuşlardı. Daha da vahimi, Ata'nın ayrıldıktan sonra onun için, "O bir hanımefendidir ve hep hanımefendi olarak kalacaktır," demesine rağmen vefatında bir taziyeyi bile çok gören devlet erkânının anlamsız sükûtuydu. Aslında gözardı ettikleri şeyin Ata'nın, "O'na hürmet ve karşılama eksiklik yapılmasın" emri olduğunu çok sonraları bile anlayamadılar.

Okumakta olduğunuz bu çalışma uzun süren titiz araştırmalar sonucunda; bilgi, belge ve hatıralara dayanılarak hazırlandı. Arşivler bir araştırmacı titizliğiyle incelendi. Herkesin sustuğu ve konuşmaması vasiyet edilen bir kadını veya bir konuyu yazmak nasıl bir duygu diye soracaksınızdır. İnanın çok zor... Çünkü susarak tarih yazılmaz, yalnızca tevatürlere izin verilir.

Her ne kadar tanıkların hatıratları, bilgi ve belgeler ortaya çıkabiliyorsa da konunun öznesinin sükûtu tercih etmesi tek taraflı bir çalışmayı zorunlu kılmıştır. Keşke bu çalışma veya buna benzer çalışmalar "saklanmış" bilgi ve belgelerin gizemine sığınarak yazılmasaydı.

Konunun hassasiyetinin farkındayım. Bu hassasiyet birtakım baskıları değil, tamamen özel hayatın gizliliğini ve mahremiyete saygıyı işaret ediyor. Dolayısıyla bu eseri bir aşkın; saklanmış, yalnızlığı kaderi olmuş bir kadının; onun ardından "yanık bülbüle

döndüm” şarkısını dinleyen bir adamın iç burkuntusunun hikâyesi olarak okuyacaksınız.

Evet, aşkın... Çünkü bu hikâyede aşk var...

“Yalnızlık” ve “sükût” bu aşkın en canlı tanığıdır. Aşk olmasaydı “sükût” olmazdı...

Hadiseyi en iyi özetleyen Latife Hanım’ın şu sözleridir, “Bizim geleneğimizde ayrılanlar birbirleri hakkında konuşmazlar. Bakın Osmanlı’da hangi sultan, beyefendisi hakkında konuşmuştur.”

Latife Hanım’ın nezaketi, eğitimi, kültürü kendi şartları içinde değerlendirildiğinde şaşırtıcı düzeydeydi. Bugün bile beş yabancı dil bilen, Fransa’da Sorbonne Üniversitesi’nde okumuş bir hanımefendiye herhalde hayranlıkla ve biraz da ilgiyle bakılır. Kendisinin 1922 gibi ülkenin her yanında ateşlerin yükseldiği bir dönemde böyle bir eğitim ve terbiye almış olması sanırım ailesinin ekonomik gücüyle ve dünyayı tanınmasıyla ilgilidir.

Evet, ailesi ekonomik gücü yüksek, ticaretle uğraşan, varlıklı ve ünü dünyaya ulaşmış bir aileydi. Babası Muammer Bey ABD’de pamuk borsasına ismini yazdıran, ABD’ye gidip gelen ilk Türk’tür. Ailevi kayıtları incelendiğinde görülüyor ki Muammer Bey akıllı ve işbitirici bir tüccardır. O dönem itibarıyla aktif siyasetin de içinde yer almıştır. Birkaç dönem İzmir Belediye Başkanlığı yapmış, kızı Latife’nin Atatürk’le evlenmesinden sonra da ciddi ekonomik atılımlar yapmak için girişimlerde bulunmuştur. Bugünkü İş Bankası’nın büyük sermayesinde Hindistan’daki Müslümanların Kurtuluş Savaşı’nda kullanılmak üzere gönderdiği paralar ve tabii ki Muammer Bey’in 250 liralık sermayesi vardır.

İleride bu konuda daha derli toplu bilgiler sunduğumuzda görüleceği gibi Muammer Bey, aslında bu evliliğin ‘ticari ve siyasi’ getirileriyle de ilgilenmiştir. Bir tüccar ve siyasetçi olarak bu durumu değerlendirmesini yadırgayacak değiliz, ancak elimizde bulunan, Muammer Bey’e ait bazı mektuplar onun bu durumdan Çankaya’yı ‘rahatsız edecek düzeyde’ faydalanmaya çalıştığını gösteriyor.

Ve tabii ki Atatürk – Latife Hanım ilişkisinin önemli detayları...

Latife Hanım'ın 'babasına benzeyen' yanlarına örnek gösterilebilecek 'kararlılığı ve inatçılığı' ile beraber 'bir kadına özgü duygusallığı'nın bu ilişkide nasıl sahnelerin yaşanmasına neden olacağını göreceğiz.

En baştan söylemeliyim ki, Latife'nin Mustafa Kemal'e 'âşık olmadığı', sadece sevdiğini söyleyenler vardır. Hatta yakın çevreden bazı hatıratlarda bunu Zübeyde Hanım'ın da dillendirdiği yazılmıştır. Mesela yıllarca Ata'nın yaverliğini yapmış Ali Çavuş (Metin), "Köşkün hanımefendisi denilince biz Fikriye'yi bildik" diye yazmıştır. Her ne kadar Ali Çavuş 'Fikriyeci' olarak tanınmış olsa da yakın çevreden olduğu için, hatıratında yer verdiği bilgileri inceleme gereği duyduk.

Şimdi soracaksınız "Aşk var mıydı gerçekten?" diye...

Size vereceğim cevap sadece şu olabilir: Evet, Latife Hanım gerçekten Atatürk'e âşık olmuştur. Ve bu aşkında samimidir de. Atatürk'ün O'nunla ilgili hisleri ise –kanaatimce- mantıklı bir beraberliğe daha yakındır. Yani Latife'nin duygusal yoğunluktaki hislerinin aynısını Atatürk'te görmek zordur. Tanışmalarından sonra, Halide Edip, Kâzım Karabekir, Salih Bozok, Rauf Bey gibi yakınındakilere Latife Hanım'ı anlatırken kullandığı kelimeler; delice bir tutulmanın, delice bir aşkın değil; mantıklı, sevgi dolu, akıllıca bir beraberliğin işaretidir diyebiliriz.

Kader böyle tecelli etmiştir; İzmir'in bu kültürlü ve varlıklı kızı o dönemde -Halide Edip Adıvar'ın anlarından okuduğumuz üzere- "her genç kızın rüyası" olan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal'le evlenmiştir. Peki ya kader başka türlü tecelli etseydi ve Atatürk Harbiye yıllarında odasına 'karanfil' bırakan komşu kızı Hatice Hanım'la evlenseydi, ya da daha sonra bizzat 'evlilik teklifi' dahi yaptığı Sultan Vahdettin'in kızı Sabiha Sultan'la evlenseydi nasıl olurdu? Üvey babasının kardeşinin kızı Fikriye de olabilirdi bu kişi; yahut 1913-1914 yıllarında, Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da askeri ataşelik görevinde bulunduğu sırada dönemin Bul-

garistan Savunma Bakanı'nın kızı Dimitrina Kovaçeva da... Hepsi bir yana, Atatürk'ün bizzat Latife Hanım'a anlattığı ve "çocukluk aşkım" dediği bir aşkı vardır ki üzerinde durulmaya değerdir... Bütün bunlar olsaydı tarihin seyri nasıl değişirdi acaba?

Evet, Mustafa Kemal'in askerlik vazifesi ve döneminin şartları gereği sürekli mekân değiştirmesi, savaşa ve yeni bir devletin kurulmasına öncülük etmesi onun genç yaşında evlenmesine, çocuk sahibi olmasına izin vermemiştir. O, vatan topraklarının kurtuluşu ve bir ulusun özgürlüğü için hayatının en verimli dönemlerini cephede geçirmiştir.

Latife Hanım'la ayrıldıktan sonra, "Evlilik bana göre değil, siz bu konuda İsmet'i örnek alınız" sözü de bir gerçeği özetlemektedir. Ancak burada öyle bir ayrıntı vardır ki beni çok etkilemiştir. O da Atatürk'ün vasiyetinde belirttiği, İsmet İnönü'nün çocuklarının ve evlatlık aldığı çocukların eğitimi konusundaki titizliğidir. Burada bir 'baba' hassasiyeti cidden dikkat çekicidir.

Bir başka nokta da, bu evlilikte en çok eleştirilen, bugüne kadar hep Latife Hanım olmuş ve o, 'kiminle evli olduğunun bilincinde olmamakla' suçlanmıştır. Oysa ben bu evliliğe ve ayrılığa tek yanlı bakmamak gerektiğini ve suçlanacak kimsenin olmadığını düşünüyorum.

Çok ilginçtir ki Atatürk'ün en yakınındakiler bile bu evlilikle ilgili anılarını kâğıtlara dökmüş, fikir beyan etmişlerdir. Ancak bu işin tarafları olan Atatürk ve Latife Hanım hep susmuşlardır. Yıllar sonra bir deniz gezisinde karşılaştıklarında bile birbirlerine hürmette kusur etmemişlerdir.

Elbette bazı aksaklıklar vardır... Latife Hanım o zamanlar henüz 24 yaşında bir genç kızdır. Hırslı, aceleci ve bir o kadar da özgüveni yüksek bir hanımefendidir. Bazı fotoğraflarda, dikkatinizi çekti mi bilmiyorum, Atatürk ayaktadır, Latife Hanım ise ayak ayak üstüne atıp poz vermiştir. O dönemin şartlarına ve kültürüne göre bir kadının, eşinin yanında ayak ayak üstüne atması bu yüksek özgüvenin işareti sayılabilir.

Aynı özgüveni beraber katıldıkları Tokat ziyaretinde de görüyoruz. Latife Hanım geç saatlere kadar süren yemek masasından kalkmak istiyor, ancak Atatürk, sohbet o kadar koyulaşmışken masayı bırakmak istemiyor. Latife Hanım, kalkma teşebbüsleri birkaç kez boşa çıkınca tek başına ayağa kalkıyor ve kendisi için ayrılan odaya geçiyor. Sonrasını kitapta okuyacaksınız diye anlatmıyorum, ama buna benzer birçok örnek yaşanıyor.

Beni en çok şaşırtansa, Latife Hanım'ın Fikriye yüzünden Atatürk'ten ayrılma kararını vermesi ve bunun için ailesini gizlice Ankara'ya çağırması olmuştur. Hanımefendi'nin bu davranışını yaverleri kanalıyla öğrenen Atatürk ise kayınpederinin gelişinden habersizmiş gibi davranmış ve Köşke geldiklerinde, "Neden haber vermediniz?" diye de sitem etmiştir. Ondan sonra gelişen olaylara baktığımızda da Atatürk'ün Latife Hanım'a, "A çocuk, ne derdin var?" diye hitap etmesi olaya nasıl baktığını göstermesi bakımından manidardır.

Evet, yeni bir devletin temellerinin atıldığı bir dönemde çok faydalı hizmetler verebilecek kültüre ve altyapıya sahip bir eş, bir hanımefendi olan Latife Hanım'ın gençliğinden kaynaklanan bazı 'çocuksu' tavırları Ata'yı üzmüş ve zaman zaman misafirlerin huzurunda meydana gelen tartışmalara bile neden olmuştur. Bu tartışmaların sonu bilindiği gibi ayrılıkla sonuçlanmıştır.

Kısaca diyebilirim ki, bu kitapta çok derin bir hikâye okuyacaksınız... Yaşanmış, tüm tanıklarıyla gerçek bir hikâye...

Kitapta ilk defa yayınlanacak birçok belge ve fotoğraf göreceksiniz. Bunların temininde bana yardımlarını esirgemeyen, Türk Tarih Kurumu arşivini açarak araştırmamıza katkı sağlayan kurumun eski başkanlarından Sayın Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu'na, yine I. Meclis'in kıymetli Müze Müdürü merhum Ertuğrul Danık Bey'e, belgelerin mikrofilm olarak temininde desteklerini esirgemeyen TBMM Kütüphanesi müdür ve çalışanlarına, Milli Kütüphane yetkililerine, isimlerinin açıklanmasını istemeyen canlı tanıklara ve tabii ki bu kadar hacimli bir çalışma süresince bana sıcak bir ev

ortamı sağlayan, vaktimin büyük çoğunluğunu bilgisayar başında geçirerek kendisini yalnız bırakmama rağmen büyük bir özveri gösteren, manevi desteğini hiç esirgemeyen kıymetli eşim Selma Bayhan'a minnettarım.

Fatih Bayhan

LATİFE

Paris, 1919

Feci günlerdi. Her gece kâbuslarla uyanıyor, üniversite bahçesinde dalgın dalgın yürüyordu. O yıllar, İzmir'in en zengin birkaç ailesinden biri olan Uşakizadeler için de çok kötü geçmişti. Aile reisi Muammer Bey yıllarca hizmet ettiği devletine, milletine ve kazandığı şahsi servete veda etmiş, ne olacağı meçhul bir geleceğe doğru uzanmak üzere ülkesinden, ailesini de yanına alarak Fransa'nın Nice kentine gitmek zorunda kalmıştı.

Aslında vatanından ayrılmak istemiyordu. Çünkü burası onun her şeyiydi. Hele İzmir'den ayrılmak, bu güzel kente veda etmek ölümden daha kötüydü onun için. Ama ayrılmak, ihanet etmekten daha kolay geldi Muammer Bey'e. Zira İzmir'e giren işgal ordusu, onun malvarlığını ve siyasi gücünü kullanmak, İzmirliiler üzerindeki nüfuzundan faydalanmak ve böylelikle işgali kolaylaştırmak istiyordu.

15 Mayıs 1919'daki Yunan işgali her ne kadar Birinci Dünya Savaşı sonrasında Paris'te toplanan Barış Konferansı'nın kararıyla uluslararası gücü arkalarına alarak gerçekleşmiş olsa da önemli olan, halkın isyanını önlemek, halk hareketlerinin önüne geçmekti. İşgal planları hazırды; İzmir ile birlikte Ayvalık, bu iki kent arasındaki sahil şeridi, Çeşme yarımadası ve Belkahve'ye kadar İzmir'in hinterlandı işgal edilecekti. Yunan ordusunun sadece İzmir'i işgalle kalmayacağı belliydi, İzmir'den başlanarak neredeyse tüm Ege'nin işgali planlıyordu.

Yunanlar, şehrin bazı önde gelen kimselerini yanlarına çekmek istediler. Çünkü anlaşma gereğince, İzmir'in hangi devlete bağlı kalacağına bir yıl sonra yapılacak halkoylamasıyla karar verilecekti. Yunan makamları; şimdiden işgallerini resmîleştirecek adımların

planlarını yapıyor, halkın içinde itibarlı, sözü dinlenen kimselerle tek tek görüşüyor, işgali kolaylaştırmak ve Osmanlı devleti ile Türk halkı arasında irtibatı kesmek ve halkla kendileri arasında bilgi alışverişi sağlamak amacıyla ‘işbirliği’ adı altında bir nevi ‘ajanlık’ tekliflerinde bulunuyorlardı.

Oysa İzmir halkı işgali kabul etmez; tepkilidir.

Vali Konağı'nın önünde öfke ile toplanmış olan gençler, Vali Konağı'ndan çıkan İngiliz temsilci Morgan ve Smith'e şöyle bağırır: “Ölmedik, biz büyük bir milletiz. Uykuda gibi görünüyorsak da uğraş içinde bulunuyoruz. Ülkemizin peşkeş çekilmesini kabul edemeyiz. Birtakım karışıklıklar olacaktır. Biz ölebiliriz, ama başkaları da beraber ölecektir.”

İzmir'deki bazı yetkililer, “Başımıza geçin, direnelim” diyen İzmirli gençleri susturmaya çalışır. İşgalcilere karşı direnmeyi savunan gençler, bunun üzerine, bir okulda toplanır. Bir direniş cemiyeti kuran gençlerden Köprülü Kâzım, “Savaşa yarar herkes silahlarıyla dağa çıksın, savaşalım,” çağrısında bulunur. Direniş cemiyeti kuran gençler, toplantıda silahlanarak iç bölgelere çekilme kararı alırlar. İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de yayınladığı bildiride, İzmir halkını milli birliğe ve işgale karşı silahlı direnmeye çağırır. İzmir minarelerinden sela verilir. İzmir halkından kadınlı erkekli kırk bin kişi, Maşatlık denilen mezarlığa gider. Gece sabaha kadar ateşler yakılarak limandaki İngiliz, Fransız ve Yunan gemilerine direniyeceğine dair gösteriler yapılır.¹

İşte bu tepkilerden çekinen Yunan makamları İzmir'in önde gelen bazı kişileriyle işbirliği içine girip halkı teskin etme girişimleri başlatmışlardır. ‘İşbirliği’ teklifinin yapıldığı isimlerden birisi de Muammer Uşaklıgil'dir. Muammer Bey İzmir'de iki kez Belediye Başkanı olarak görev yapmış (5 Temmuz 1909-1 Şubat 1910 ve 1 Şubat 1924-20 Eylül 1924), varlıklı, kültürlü, eşraftan bir isimdir. Ancak Muammer Bey, ailesinin yaşadığı, hatıralarının olduğu bir

1 Turhan Feyzioğlu, “İzmir'in İşgali ve Sultanahmet Mitingi”, *Türk Solu*, sayı: 53.

kente ihanet etmeyi tabii ki kendisine yakıştıramaz ve bir süre sonra bu sinir bozucu baskılara bir de oğlu Münci Bey'in hastalığının artması eklenince ailesiyle önce İsviçre'ye, sonra da Fransa'nın Nice kentine yerleşir.

Kaynaklarda, Uşaklıgil ailesine ilişkin şu bilgilere yer verilir:

Ailenin malvarlığı yerindedir. Uşakizade Muammer Bey'in babası, İzmir'in önde gelen tüccar ve nakliyecilerinden olan Sadık Bey Uşaklı'dır. Memleketlerinde bir zamanlar helvacılık yaptıkları için "Helvacızade" olarak da bilinirler. Ticaret nedeniyle İzmir'e göçmelerinden sonra, "Uşakizadeler" olarak anılmışlardır.

Sadık Bey, İzmir'de halı ticaretiyle uğraşmaya başlar. Aile başta Uşak, Gördes, Kula ve Demirci halılarını Helvacızade imzasıyla dokutur ve Avrupa'ya ihraç eder. Bu başarı aileye 1869 yılında Paris'te altın madalya kazandırmıştır. Sadık Bey'in çalışmalarının başarı ile devamı sonucu İstanbul'da şube bile açılmıştır. Bu şubenin sorumlusu Sadık Bey'in kardeşi Hacı Halil Efendi'dir. (Halit Ziya Uşaklıgil'in babası)

Sadık Bey halı ticaretinde rakiplerinin çoğalması üzerine Aydın-İzmir arası nakliye işine yönelir. Develerle yaptığı nakliye yoluyla Ege'nin incirini, üzümünü, arpasını, buğdayını İzmir'e taşıyarak ihraç eder ve ticaretini genişletir.

Sadık Bey'in kervancılığı Aydın-İzmir demiryolu işletmeciliğine kafa tutacak kadar gelişmiştir. Sadık Bey'in ticaretteki başarısı ona New York ve Liverpool pamuk borsalarında koltuk sahibi olan tek Türk unvanını getirmiştir.

Tek çocuk olan Muammer Bey babasının bu başarısını daha da ileri götürecektir. İzmir'e ilk otomobili, ilk vapuru getiren, hava-gazı fabrikasını kuran Muammer Bey ticaretini İngiltere'den sonra Amerika'ya da ulaştırır. 1900 yılında Amerika tütün borsasında kendi adına bir sandalyesi bulunan ilk Türk tüccar olur.

Uşakizade Muammer Bey, Adviye Hanım'la evlenir ve üçü kız, üçü erkek altı çocukları olur. En büyük çocuğu Latife Hanım'dır.

Diğerleri ise Vecihe Hanım, Rukiye Hanım, İsmail Bey, Ömer Bey ve Münci Bey'dir.²

Yine bir başka kaynakta şunlar yazılmıştır:

Uşşakizadeler Uşak'tan İzmir'e göç etmiş, ticaret ile uğraşan bir ailedir. Uşak'ta helvacılık ile uğraştıklarından "Helvacıoğlu" adı ile biliniyorlardı.

İzmir'e geldikten sonra halıcılık yapmaya başlayan aile, "Helvacıoğlu" adı ile ihracat işine girer; hatta yurtdışında bir fuara gönderdikleri kırmızı bir halı ile ödül kazanırlar.

Aile, işleri çok genişleyince oğulları Hacı Halil Efendi'yi İstanbul'a yollar ve orada bir şube açar. 25 yıl halıcık yapan Hacı Halil Efendi'nin üç oğlu vardır. Ortanca oğlu Halisi Uşaklıgil İzmir'de evlenir ve Varyant yakınlarında bulunan bir eve yerleşir. Oğlu Ali Sadık Bey kervancılık yapmaktadır. Onun oğlu, Latife Hanım'ın babası Muammer Bey'dir. Ticarete çok ileri bir konuma gelen bu aile, döneminde Amerikan ve İngiliz borsalarında söz sahibi olacak kadar büyük bir gücü elinde bulundurmuştur.³

Muammer Uşaklıgil'in babası Sadık Bey'in İzmir Belediyesi'nde encümen üyesi olduğunu da öğreniyoruz. Sadık Bey, belediye meclisinde üyedir. Demek ki Uşakizadeler İzmir'de itibar edilen, siyasi ve sosyal ilişkileri bulunan bir ailedir.

Aynı kaynakta, Sadık Bey'in oğluna neden "Muammer" adını koyduğuna dair çok ilginç bir detay vardır:

"Sadık Bey, tek evlilik yapar ve sadece bir oğlu hayatta kalır. Ona da uzun yaşaması için, 'Muammer'⁴ adını verir. Oğluna çok çocuk sahibi olmasını öğütler. Bu sözü tutan Muammer, on tane çocuk sahibi olur. Çocukların altı tanesi yaşar. Bunlardan en büyüğü Latife Hanım'dır."

2 İzmir Türk Koleji.

3 İzmir Turist Rehberleri Odası.

4 "Muammer" ismi; ömür süren, yaşayan anlamlarına gelmektedir. (e.n.)

Muammer Bey'in kişiliğiyle ilgili olarak çok ilginç kayıtlar vardır. Onlardan birisi de şudur:

Muammer Bey, ticaretle uğraşan varlıklı bir işadamdır. Gerek Kurtuluş Savaşı sırasında gerekse sonrasında ailesiyle birlikte çoğunlukla yurtdışında bulunmuştur.

Uşakizade Muammer, hırçın tabiatlı, inatçı, dediğim dedik ve geçimi zor bir insandır. Uşakizadeler İzmir'in Göztepe semtindeki Beyaz Köşk'te oturmaktadırlar. Bu köşk gerek Kurtuluş Savaşı'nda gerek sonrasında ve korkunç İzmir yangınında en ufak zarar görmemiştir. Muammer Bey'in İzmir'de geniş arazileri ve değişik semtlerinde evleri vardır.⁵

Aynı metinde Yunanlıların Muammer Bey'in hangi özelliğinden dolayı işbirliği yapmak için ona baskıda buldukları da sanki görülmektedir:

(Muammer Bey) İzmir'in yerlisi olmasından dolayı, İzmir'deki tüccar azınlıklarla çok iyi bir ilişki içerisindeydi. Her olayı tüccar gözüyle görür, her işini ticari bir zihniyetle yürütür. Almasını çok iyi bilen fakat verme konusunda cömert olmayan bir karaktere sahiptir.

Muammer Bey zaten işi dolayısıyla ailesiyle birlikte sık sık yurtdışına çıkmaktaydı. Ancak bu seferki biraz farklı olmuş, bu çıkışı zorunlu bir hal almıştı. Yurda ne zaman döneceği, nasıl döneceği kafasında hep bir soru işareti olarak duruyordu. Ancak ailesini sağ salim yanında götürdüğünden dolayı mutlu olsa gerekti; İzmir'de kalsalardı Yunanlıların kimbilir hangi baskılarına, zulümlerine uğrayacaklardı.

İzmir'den gelen haberler hiç de iç açıcı değildi. Her taraf yağma ediliyor, Rumlardan bazıları ile rahatça işbirliği yapılıyor, direnenler öldürülüyordu. Ölenlerin sayısı iki günde iki bine ulaşmıştı. İşte İzmir'de ilk kurşunu atan Hasan Tahsin'le başlayan kurtuluş hareketi sonrasında oluşan İzmir fotoğrafı...

5 S. Eriş Ülger, *Latife Gazi Mustafa Kemal*, İstanbul 2004, İnkılap Kitabevi.

Böyle kollarını sallaya sallaya mı girecekler? Olmaz. Olamaz ki... Sonunda ölüm var... Kan var... Bunu anlamalılar” diyen gazeteci Hasan Tahsin Recep, işgale girişen Yunan ordusunun üzerine tabancasını doğrultarak sıkmaya başlar. İşgalci Yunanlılardan bir kaçını yere serdikten sonra cebinden bir bomba çıkararak yaklaşan askerlere savuran Hasan Tahsin Recep, tabancasındaki son kurşununa kadar savaşıır ve şehit düşer. İşgalci Yunan askerleri, yerde hareketsiz yatan adama ilk başta korkudan yaklaşamaz ve bir süre daha ateş eder. Öldüğüne iyice emin olduktan sonra Hasan Tahsin Recep’in yanına yaklaşan işgalci Yunan askerleri, hınçlarını alamayarak cansız bedenini defalarca süngüler ve tekmelerler. İki gün içinde öldürülenlerin sayısı iki bindir. İşgalciler, yakalayabildikleri subay, er, memur ve halkı, denizde kurdukları ve sonra bir denizaltı tarafından torpillenen yüzer hapishaneye gönderirler. Yunan torpidoları da denizden ateşe başlar ve çok sayıda kişi katledilir. Devlet kasaları, halk, subaylar ve esnaf, işgalci Yunan askerleri tarafından yağmalanır. Yunan ordusundan destek alan Rumlar da fırsattan istifade ederek ellerine geçen Türkleri öldürmeye ve soygunculuğa başlar. Türklere yönelik büyük bir soykırım başlatılmıştır Yunanlılar tarafından.⁶

Muammer Bey bu haberleri duydukça kahroluyordu, tek tesellisi, ailesini bu belirsiz durumdan çıkartmış olmasıydı. En büyük kızı Latife’yi Sorbonne Üniversitesi’ne yerleştirdi. Onun çok iyi bir eğitim almasını istiyordu. İlkokuldan bu yana kendisine özel hocalar tutmuş, yabancı dil öğrenmesi konusunda tavsiyelerde bulunmuş ve dersler aldirmişti. İlkokulun ardından İstanbul’a göndermiş ve Üsküdar Amerikan Kız Lisesi’nde eğitim almasını sağlamıştı. Şimdi de zaten Fransadaydılar; burada iyi bir üniversiteye yazdırmayı düşünüyordu. Latife Hanım önce Londra’da dil kursuna gidecek, ardından yine ailesinin tavsiyesi ve yol göstermesiyle Paris’te bulunan Sorbonne Üniversitesi’ne kayıt yaptıracaktı.

6 Turhan Feyzioğlu, agm.

Muammer Bey ve ailesi Fransa'da yeni bir hayata başlarken İzmir'deki işgalin sınırları da genişliyordu. Daha işgalin üzerinden bir yıl geçmemişti ki Yunanlıların yayılma politikası hayata geçirildi. 1920 Nisan'ından sonra Yunan ordusu İzmir'den harekete geçerek, Bursa, Eskişehir, Kütahya ve Afyon'a kadar Batı Anadolu'nun büyük bir bölümünü işgal altına almaya başladı.

Muammer Uşaklıgil, memleketiyle ilgili gelişmeleri çok yakından takip ediyordu. Nice'de neler yaptılar? Yeni bir işle uğraştılar mı? Yoksa hep işgalin biteceğine dair bir umutla mı yaşadılar? Bu detayları şimdilik bilemiyoruz. Ama Muammer Bey gibi ekonomik açıdan hayli güçlü, yurtdışına sık sık gidebilen bir işadammının işle ilgili bir sıkıntı çekmeyeceği söylenebilir.

Latife Hanım'ın öğrencisi olduğu üniversite, bir kuşağın 1968 yılında Fransa'da başlayan gençlik hareketinin merkezi olarak hatırlayabileceği, yakın zaman gençliğinin de 2006 yılında Fransa'da yaşanan olaylarda işgal edilen ilk kolej olarak bildiği Sorbonne, Fransız teolog Robert de Sorbon (9 Ekim, 1201–15 Ağustos, 1274) tarafından 1257 yılında kurulmuştur. 1200'lere uzanan tarihi ile Avrupa'nın en eski üniversitelerinden biridir.

Sorbonne Üniversitesi'nde Hukuk ve Siyasal Bilgiler eğitimi alan Latife'yi Fransız kadınlarından ayıran tek şey, onun doğululara has koyu renk gözleri ve derin bakışları olsa gerektir. Yaşıtı olan binlerce Türk kadınının rüyalarında bile göremeyeceği imkânlarla donanmış olan Latife çocukluğundan beri aldığı eğitimlerle Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve Rumca'yı konuşabildiği diller arasına katmaktaydı. O kendini geliştirirken, geride bıraktığı vatani ve doğduğu şehir düşman işgali altında kaynayan bir kazana dönüyordu.

Latife Hanım'ın eğitimiyle ilgili ayrıntıları kız kardeşi Vecihe'nin yeğeni, şimdi İzmir'de işadamı olan yeğeni Muammer Erboy *Yeni Asır* gazetesine verdiği bir röportajda şöyle anlatıyor:

Zaten direkt olarak ailesinden aldığı bir özellik diye düşünüyorum. Babası Muammer Bey, kızlarına ve oğullarına en iyi eğitimi sağlamış. Avrupalı ailelerde olduğu gibi, çocuklarını evde özel

derslerle yetiştirmiş. Bu öğretmenler özellikle İngiltere, Almanya ve Fransa'dan gelmiş. Sonra dedem, bu eğitimin sadece evdeki çocuklarla sınırlı kalmaması gerektiğini düşünmüş ve zeki çocukları toplamış. Bugün, Özel Türk Koleji'nin, Mithatpaşa Bulvarı'nın hemen üzerinde, küçük İsviçre şalelerine benzeyen beyaz bir ev görürsünüz. İşte o evde tedrisat yapılan dersehaneler yaptırmış. Sonra dedem, Latife Hanım'ı İstanbul'a gönderiyor. Orada Robert Koleje gidiyor teyzem. Aynı zamanda, İstanbul'da oturan amcası Halit Ziya Uşaklıgil'den ve Tevfik Fikret'ten de ders almakta; bir anda Arapça-Farsça ve Türkçe karışımı lisan da muazzam vukuf, ama özellikle Türkçe yazmakta büyük bir kuvvet kazanıyor. Onun yanında küçük yaşta öğrenmeye başladığı Almanca, Fransızca ve İngilizceyi aksansız, Türkçe kalitesinde konuşabilmek. Evde hizmet veren insanlar dolayısıyla Rumca öğrenmek, derken kendi lisan kabiliyetiyle İtalyanca ve Rusçayı öğrenmek. Bütün bu lisanlarla edebiyatı takip edebilecek düzeyde olmak. Evde devamlı Batı müziği yapılıyor. Mesela, Rus Sefiri geldiği zaman Mustafa Kemal eşinden rica ediyor, "Bir Çaykovski çalar mısın?" diyor. Ve Groser'in bu konuda söylediği söz, "Eğer bir Cumhurbaşkanı ile evlenmeseydi büyük bir piyano virtüözü olurdu" diyor. Yani dört dörtlük bir kadın portresi.⁷

İşte o yıllarda Sorbonne Üniversitesi'nin bahçesinde dalgın dalgın gezen Türk kızı, Latife Uşaklıgil'den başkası değildir. İzmir'in işgali onu çok etkilemiştir. Sürekli geçmişe dalıp dalıp gitmekte, ülkesindeki işgallerin nereye varacağını merak etmektedir. Ama içinde bir umut da yaşamıyor değildir. Her gün okuduğu Fransızca gazetelerde ülkesiyle ilgili gelişmeleri yakından takip eder.

İzmir'in işgal edildiği 15 Mayıs 1919'dan tam dört gün sonra yani 19 Mayıs'ta Samsun'da çok önemli bir gelişmenin yaşandığını gazetelerden okumuştur. Bu haberler birkaç ay sonra Amasya'dan, Erzurum'dan, Sivas'tan gelmeye başlayacaktı. Mustafa Kemal adında bir asker'den bahsediliyor, Anadolu'yu örgütlediği yazılıyordu.

7 *Yeni Asır*, "Muammer Erboy Röportajı".

Mustafa Kemal'in fotoğrafını işte ilk o günlerde gördü. Bir Fransız gazetesindeki haberde kullanılan fotoğraf çok ilgisini çekmişti. Fotoğrafi özenle kesti, boynunda bulunan madalyonun (veya kalpli kolyenin) içine koydu.

Latife'nin kalpli madalyonuna koyduğu Atatürk resmi yıllar sonra kendisinin Yunan makamlarınca 'casus' diye gözetim altına tutulmasına neden olacaktı. İzmir'in Türk askerince tekrar alınmasından sonra da Mustafa Kemal'e davette bulunmak maksadıyla sık sık onun çadırına gitmesinden şüphelenilecek ve casus sanılacaktır ancak boynundaki kolye onu casusluk töhmetinden kurtaracaktır.

İzmir'in işgalinden bir yıl sonra Türkiye'de çok önemli gelişmeler yaşanacaktı. Mustafa Kemal, 9. Kolordu Müfettişi olarak gittiği Samsun'dan Havza'ya geçmiş, kurduğu karargâhı daha güvenli olacağı için buradan da Amasya'ya taşımıştı. (12 Haziran 1919). Osmanlı Devleti tam anlamıyla bir kısıkaç altındaydı. Damat Ferit hükümeti Anadolu'yu örgütlediği görülen Mustafa Kemal'den rahatsızdı, kendisi hemen görevinden alınacaktı. Ancak Mustafa Kemal için bu görevin pek ehemmiyeti kalmamıştı artık. Çünkü önünde yeni bir devlete giden bir yol vardı ve tarih ona Türk halkını bu yoldan sağ salim götürmek görevini vermişti.

Amasya Tamimi'nin yayınlanması, Erzurum ve Sivas Kongreleri derken artık Anadolu'nun her noktasından temsilcilerin bulunduğu bir Meclis kurulmasının zamanı gelmişti. Kurulan Heyet-i Temsili ile Mustafa Kemal Ankara'ya doğru hareket etti.

Nihayet 23 Nisan 1920 Cuma günü ilk Meclis büyük bir umutla, dualar edilerek, kurbanlar kesilerek açıldı. 1920 yılı önemli kararların alındığı, yeni Meclis'in resmî olarak hüviyet kazandığı bir yıl olacaktır. Ermenistan ile ilk resmî antlaşma yapılacak, ülke ile ilgili tek yetkili mercinin Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğu ilan edilerek İtilâf Devletleri'nin Osmanlı'ya dayattıkları Sevr Antlaşması geçersiz kılınacaktı.

Enver Behnan Şapolyo o günleri şöyle anlatır:

23 Nisan 1920...

Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Memleketin her tarafından birçok mebuslar gelmişti. Bu yeni Meclis'e gelenlerin bir kısmı, Ankara'da hiçbir şeyin olmadığını görünce yeise düşmüşlerdi. Bahsedilen, ne Yeşilordu, ne hazine, ne yatacak otel, hiçbir şey yoktu. Sadece Mustafa Kemal... ..Bazılarına bu dava çürük gelmiş olacak ki, memleketlerine dönmeye karar verdiler. Bunlar geri dönerlerse Meclis'te huzursuzluk olacağını anlayan Mustafa Kemal, kürsüye çıktı. O gün pek heyecanlıydı. Atatürk'ün hayatında belki böyle canlı bir tablo doğmamıştı. Mebuslara hitaben: "İşittim ki bazı arkadaşlar yoksulluğumuzu bahane ederek, memleketlerine dönmek istiyorlarmış. Ben kimseyi zorla Milli Meclis'e davet etmedim. Herkes kararında hürdür, bunlara başkaları da katılabilirler. Ben bu mukaddes davaya inanmış bir insan sıfatıyla, buradan bir yere gitmemeye karar verdim. Hattâ hepiniz gidebilirsiniz. Asker Mustafa Kemal, mavzerini eline alır, fişeklerini göğsüne dizer, bir eline de bayrağı alır, bu şekilde Elmadağı'na çıkar, orada tek kurşunum kalana kadar vatanı müdafaa ederim. Kurşunlarım bitince bu aciz vücudumu bayrağıma sarar, düşman kurşunlarıyla yaranılır, temiz kanımı, mukaddes bayrağıma içire içire tek başıma can veririm. Ben buna ant içtim," diye gürleyince, herkesi bir heyecan dalgası sardı. Hiçbiri gözyaşlarını zaptedemiyordu.⁸

Yeni kurulan Meclis bir yandan siyasi olarak hüviyet kazanmaya çalışırken, bir yandan da artan işgallere karşı askeri ve halkı örgütleyiyor ve cepheye savaşı veriyordu. 1920 ve 1922 yılları bu anlamda cepheden cepheye koşulan yıllar olmuştur. İnönü Savaşları, Afyon ve Dumlupınar Savaşları, Sakarya Zaferi ve nihayet Büyük Taarruz'la ülkedeki işgal orduları bir bir püskürtülmüştür.

Artık yepyeni bir sayfa açılmıştı. Yeni devletin temelleri atılıyor, her türlü engellemeye karşı halk, Mustafa Kemal'in etrafında birle-

8 Enver Behnan Şapolyo, *Kara Günler, Enver Behnan Şapolyo ve Milli Mücadele Hatıraları*, haz. İrşad Sami Yuca, İstanbul 2017, Çizgi Kitabevi.

şiyordu. Türkiye’de yaşanan bu gelişmeler şüphesiz çeşitli nedenlerle ülke dışına gitmiş Türk halkı tarafından da ilgi ve merakla takip ediliyordu.

Latife Uşaklıgil de Paris’te bir yandan eğitimini sürdürüyor, bir taraftan da haberleri takip ediyor, babasını sık sık bilgilendiriyordu. O yıllara dair bazı röportaj ve açıklamalarda belirtildiğine göre, “Gazi Mustafa Kemal’in hareketi hepimizi heyecanlandırıyordu” diyordu.

Ve Latife Hanım Sakarya Meydan Muharebesi’nin kazanılmasının ardından bir rüya görür. Gördüğü bu rüyadan çok etkilenir; okulu yarıda bırakarak İzmir’e gitmek isteyecektir.